

ОСВІТНІ ПРОЕКТИ ТЕОДОРА ЦЕКЛЕРА У СТАНИСЛАВОВІ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано освітні проекти Теодора Цеклера у Станиславові та їхню роль у поширенні християнських цінностей серед місцевого населення. Акцентується увага на тому, що освітній досвід та напрацьовані ідеї дозволяють зробити висновки, які можуть послужити для розробки новітніх технологій і процесів в системі організації і практики освітніх закладів, що враховує збереження традицій, принципів навчального та виховного процесів України. Стаття підготовлена на архівних та перекладених, раніше невідомих джерелах.

Ключові слова: освітні проекти, Теодор Цеклер, навчальні заклади, діти, виховання, принципи, традиції, ідеї, новітні технології.

The article analyzes the educational projects of Theodor Zeckler in Stanislaviv and their role in spreading Christian values among the local population. It is emphasized that the educational experience and ideas developed allow us to draw conclusions that can serve to develop the latest technologies and processes in the system of organization and practice of educational institutions, taking into account the preservation of traditions and principles of educational and upbringing processes in Ukraine. The article is based on archival and translated, previously unknown sources.

Key words: educational projects, Theodor Zeckler, educational institutions, children, upbringing, principles, traditions, ideas, new technologies.

Актуальність проблеми. Актуальність статті полягає в тому, що історичний досвід в побудові розвинутої системи педагогічної та освітньої роботи є вагомим доробком до формування сучасної системи освіти, до розробки моделі освіти, побудованої на принципах звичаєвої культури українського народу та його своєрідної ідентичності. Зазначимо, що історично землі Галичини знаходилися під різними протекторатами, але здатність українського народу співпрацювати з різними культурами та вміло засвоювати їх досягнення дозволило українському етносу не тільки виживати та адаптуватися, але й окультурюватися. Одним із прикладів історичного факту європеїзації Східної Галичини були освітньо-педагогічні проекти Теодора Цеклера, якого можна вважати провісником сучасної європейської культури, яка стала плодоносним зерном для розвитку та формування сучасної української освітньо-педагогічної системи.

Аналіз публікацій з проблеми. Роль протестантської освіти в міжвоєнній Галичині виявилася непростою та багатогранною. Ця тема зацікавила багатьох українських дослідників, які намагалися розглянути її з різних точок зору. Дослідженню проблем освітньої діяльності в етнічному середовищі присвячені праці таких науковців: В. Полек, О. Руда, П. Сіреджук, І. Монолатій, Л. Федик, Л. Любащенко, І. Остащук, а також зарубіжних дослідників: О. Вагнер (O. Wagner), Е. Цеклер (E. Zöckler), І. Родескау-Ридель (I. Röskau-Rydel), В. Лемпп (W. Lempp), А. Які (A. Jaki), Л. Цеклер (L. Zöckler), А. Алабрудзінська (E. Alabrydzińska), Е. Мюллер (E. Müller), К. Бекх (K. Voekch), В. Гастпар (W. Gastpar), С. Грелевський (S. Grelewski), А. Келлер (A. Keller), Г. Кох (H. Koch). Проте, на сьогоднішній день немає окремого наукового дослідження, яке б детально висвітлювало всі аспекти освітньої діяльності протестантських навчальних закладів.

Важливою основою дослідження стали матеріали Державного архіву Івано-Франківської області (ДАІФО), Центрального державного історичного архіву України у Львові (ЦДАЛУ), Архіву актів нових у Варшаві (AAN) (Archiwum Akt Nowych w Warszawie), та архіву бібліотеки

Мартіна Опіца, з яких взято цінні відомості про діяльність та функціонування євангельських навчальних закладів у м. Станіславові.

Мета статті: полягає у дослідженні значення освітньо-виховного досвіду Теодора Цеклера та можливості його використання для побудови сучасної європейської моделі діяльності освітніх закладів і розвитку педагогічної науки.

Виклад основного матеріалу. Ще занадто рано детально окреслювати позицію і значення особи Теодора Цеклера в новітній історії Протестантської Церкви. Найважливіші письмові джерела для дослідження його життя, його богослов'я та побожності, широти його діяльності знаходяться в приватних руках, можливо, назавжди втрачені в Західній Україні (Східній Галичині) та Польщі, або ж лежать в архівах різних церковних органів Німеччини, Австрії, Швейцарії, Швеції, Англії та Сполучених Штатів і Північної Америки.

Теодор Цеклер народився в Грайфсвальді 5 березня 1867 року, він був єдиною дитиною відомого професора богослов'я Отто Цеклера та його дружини Шарлотти. Роки свого богословського навчання він провів в університетах Грайфсвальда, Лейпцига та Ерлангена. Великий вплив на подальшу діяльність Т. Цеклера зробило знайомство з Францом Делічем, який заснував у 1886 році Інститут юдаїки, та залучив його до місії серед євреїв.

Перша навчальна поїздка привела Т. Цеклера до Бессарабії влітку 1890 року, після чого він був направлений Данською єврейською місією до тодішнього австрійського коронного краю Галичини. А 29 березня 1891 року Т. Цеклер прибув до Станіслава, де він мав на короткий час представляти свого друга з Інституту юдаїки Августа Віганда з Мекленбурга. Завдяки зустрічі з невеликою протестантською діаспорою в Станіславові, де мешкали євреї, українці, поляки, вірмени та німці, а також з протестантськими громадами, розкиданими по всій Галичині, Бог дав новий поворот у роботі Т. Цеклера¹.

Це був початок шляху, який зробив Т. Цеклера чи не найпліднішим освітнім та соціальним реформатором протестантської діаспори в першій половині ХХ століття.

Освітню та соціальну діяльність Т. Цеклера можна окреслити лише коротко: Заснування «Станіславівських закладів», звідки імпульси йшли до всіх церковних громад. Його особиста розробка й створення системи приватних християнських початкових шкіл, була майже в кожній громаді не тільки у Станіславівському воєводстві, але й поза його межами.

Завдяки старанням Теодора Цеклера було засновано «Комітет допомоги школам», робота якого була спрямована на збереження та забезпечення функціонування протестантських колоній. Велику увагу Комітету було спрямовано на стримування еміграції та заходи для економічного, фінансового і культурного піднесення громад. Співзаснування міжконфесійної «Федерації християнських німців Галичини» та «Німецької народної ради для Галичини», які Т. Цеклер очолював та брав активну участь в різних асоціаціях, сприяло ряду ініціатив для заснування Райфайзенкассен, універмагів, читалень, «Союзу сільськогосподарських кооперативів», «Німецької народної газети»²

Т. Цеклер був співзасновником, а згодом і головним редактором церковної газети «Evangelisches Gemeindeblatt» (Євангельський листок) для протестантів Галичини (до 1918 року також Буковини).

З початком Першої світової війни, багато вчителів були призвані на військову службу, і це спонукало Т. Цеклера організувати курси шкільного служіння сестрам, які працювали у лікарні. За замислом педагога вони мали замінити вчителів, призваних на Першу світову війну. Завдяки зусиллям Т. Цеклера також організовані «експедиції допомоги», щоб полегшити важке становище людей і відновити церкви, школи і громади, зруйновані в роки Першої світової війни.

¹ Ladenberger, Emil. D. Theodor Zöckler: Zum 100. Geburtstag Von Vater Zöckler. Stuttgart: Hilfskomitee d. Galiziendt, 1967. P. 12.

² Там само. P. 21.

Для розуміння вкладу Т. Цеклера в організацію системи освіти та заснування відповідних закладів ми подаємо в тексті таблицю, на якій позначена структура цих освітніх та виховних закладів та їх наповнення (див. рис. 1).

Рисунок 1. Структура закладів заснованих Т. Цеклером

Можливо, це вже відійшло в минуле в тому місці, де він працював, або навіть було б неможливим за інших обставин, але відповідальність чи співвідповідальність християнської спільноти і церкви у вирішенні соціальних питань, їхній зв'язок з освітніми, культурними та економічними питаннями залишиться незамінним інсайтом християнської соціальної етики та соціального проектування.

Завдяки зв'язкам Т. Цеклера з товариствами Густава Адольфа, його посередництву і заступництву, громади, яких педагог неодноразово заохочував робити власні внески і жертвувати, змогли отримати кошти на ремонт церков, пасторських будинків і шкіл, завдяки чому церковні будівлі, в тому числі і шкільні, були в цілому в хорошому стані. Але Теодор дбав не лише про зовнішнє збереження громад, але й про те, щоб у них розвивалося процвітаюче громадське життя. Саме тому він організував євангелізаційні зустрічі, лекції, тижні союзу, конференції пасторів та вчителів. Нас завжди дивувало, пише один із колег, що він сам брав у них активну участь і знаходив час для їх ретельної підготовки, а також те, як ретельно він забезпечував щомісячний «Євангельський парафіяльний вісник» глибокими статтями, які уважно читали і поза межами Церкви, і через які він працював як екуменічна особистість³.

Варто підкреслити, що на той час у Станіславі була протестантська церква, але не було німецької протестантської школи. Т. Цеклер вважав її створення особливо нагальною потребою. Певний обсяг шкільної освіти, ймовірно був можливий завдяки релігійному навчанню, яке було включене, але цього було недостатньо. Тому було збудовано першу будівлю, «Вифлємський дім».

Вифлємський дім, який став основою закладів Цеклера, також був створений як школа. Дійсно, відповідно до запису в земельному реєстрі, цей будинок не належав установам, а залишався власністю церковної громади. Незабаром Вифлємська школа перестала задовільняти

³ Zöckler T. Evangelisches Gemeindeblatt: Organ der Evang. Kirche A. U. H. B. in Polen. Stanislaw, 1938.

зростаючий рівень, і виникла потреба у будівництві більшого приміщення. Роботи велися з великим ентузіазмом, і 10 вересня 1905 року було урочисто відкрито прекрасну двоповерхову школу. На задньому дворі було збудовано будинок в якому на першому поверсі мали проживати вчителі. Кількість учнів на той час становила 297, з яких 226 були протестантами, 38 – католиками, 26 – євреями і 7 – греко-католиками.

Дитячий будинок також швидко зростав, тому виникли перші фінансові проблеми. Лілі Цеклер розповідає про початкові труднощі:

Наприкінці першого року було вже 24 дитини. На другий рік їхня кількість зросла до 40. Було нелегко встигати за цим зростанням як внутрішньо, так і зовнішньо. Ні ми, ні батьки Гейби, ні помічники не були підготовлені до такої виховної та організаційної роботи. Усьому доводилося вчитися на власному досвіді. Не обійшлося без багатьох помилок і найрізноманітніших переживань. Наприкінці вересня 1896 року кілька дітей захворіли. Ми знайшли кількох хлопчиків і дівчаток у ліжку і побоювалися, що це інфекційна хвороба. Коли викликаний лікар оглянув їх і не знайшов жодних симптомів хвороби, він з посмішкою сказав: «Ліжка занадто гарні, діти не звикли до того, що кожна дитина має власне ліжка для себе. Вони хочуть насолоджуватися цим не тільки вночі, але і вдень». Ми зітхнули з полегшенням. З іншого боку, нам було важко боротися з коростю, яку деякі діти привезли з собою. Мій чоловік мастив дітей мазями щоранку і щовечора, а також був присутній вранці, коли хлопців вмивали і одягали».⁴

Того ж року Лілі та Теодор Цеклер переїхали до одного з трьох будинків як пасторська родина і розширили його відповідно до своїх побажань. Таким чином, вони були поруч з дитячим будинком вдень і вночі і могли зателефонувати в будь-який час. Лілі Цеклер описує різдвяну вечірку 1897 року: «Діти на два голоси заспівали прекрасні різдвяні колядки, які мій чоловік вивчив з ними, і розповіли різдвяну історію. Виразно відчувалася радість прихожан. Після святкування до мого чоловіка підійшов бідний робітник зі сльозами на очах і дав йому 20 гульденів на школу, що стало для нього справжньою жертвою. За цим послідувало багато подібних подарунків»⁵.

Важливою потребою Теодор Цеклер вважав створення власної християнської початкової школи, адже дітям довелося відвідувати польську школу, де дітей ополячували та окатоличували. Уже в 1898 році спільними зусиллями вдалося відкрити початкову школу в Станіславові з 7 класами, яка була високоякісною школою і користувалася популярністю також серед ненімецького населення. З 1904 року школа перебувала під керівництвом добре зарекомендованого Йоганна Мюллера. Ця скромна людина, здібний педагог і науковець, разом з висококваліфікованим колективом зуміли перетворити школу на першокласний навчальний заклад у місті. Однак її існування опинилося під загрозою, коли в 1923 році польська влада наказала виключити зі школи всіх учнів неєвангелічного віросповідання. Серйозним ударом стало скасування плати за навчання для цієї категорії дітей. Однак збори громади вирішили продовжити роботу школи. Спонтанний збір коштів у громаді накопичив суму в 25 000 марок. Школа фактично працювала до самого переселення німецької меншини в Німеччину у 1939 році.

Прикладом для наслідування може бути вдало і фахово сформована система гімназійних закладів, які включали в себе: по-перше – систему підбору кадрів; по-друге – вимог до їх кваліфікаційних та моральних засад і ціннісних орієнтирів; по третє – підбір та вимоги до формування морально розвинутих, з правильним християнським світоглядом учнів, які були морально стійкими, витривалими, готовими до всіх тягот складних обставин життя.

Важливими також можна вважати гімназійні вимоги, започатковані Т. Цеклером до підбору дисциплін та предметів, які викладались у гімназії. Цінним елементом запропонованим Т. Цеклером системи гімназійної освіти було те, що в освітні заклади зараховувались на

⁴ Zöckler E. Geschichte der evangelischen Diaspora und der deutschen Minderheit in Galizien aus der Sicht Theodor Zöcklers. P. 56.

⁵ Там само. P. 58.

навчання всі без винятку учні незалежної від їхніх статків, національності, та конфесійної приналежності.

У 1904 році було збудовано Назаретський дім для хлопчиків. Це було одноповерхова будівля, яка виглядала досить прямокутною, тобто не мала жодної прибудови.

Тягарем було те, що близько половина учнів були напівсиротами, сиротами або походили з бідних родин. Утримання цих дітей було обов'язком інтернатів, і ці витрати також потрібно було покривати. Для сиріт інтернат був їхнім домом, так що навіть під час канікул, навіть під час канікул, коли більшість з них могли поїхати додому, вони залишалися там і потребували догляду і про них треба було піклуватися, в тому числі і на Різдво. Крім цих вихованців, у тому ж будинку жили учні та деякі підмайстри з фабрики "VIS" для їхньої опіки. Це відділення, яке також мало окрему їдальню, називалося «Фриденсшорт».

Як і в Мартінеумі, юнаки перебували під наглядом, а директор дому був їхнім лідером, а катехити наглядали за навчальними заняттями та іншою роботою. Щоденне харчування було таким же, як і в Мартінеумі. Однак, що відрізнялося, так це певні обов'язки: одним хлопчикам доручали доглядати за дровами, інші відповідали за прибирання будинку, а ще інші мали виконувати дрібні доручення настоятеля чи канцелярії⁶.

Специфікою запропонованої Т. Цеклером гімназійно-інтернатної освіти було те, що він запропонував роздільне виховання залежно від статей, що давало можливість формувати функціональні ролі чи то чоловічого, чи жіночого характеру. Таких підхід уже превентивно передбачав уникнення у майбутніх подружніх пар спірних сімейних питань.

Інтересними практичними ідеями Т. Цеклера були заклади, які працювали з дітьми-інвалідами та людьми похилого віку, яким, у першу чергу потрібна була моральна та духовна підтримка. Одним із такими закладів був, до прикладу, будинок для людей похилого віку «Сунем», де проживала близько тридцяти осіб.

Треба звернути увагу на те, що Т. Цеклер вдало використовував систему поєднання в навчальному процесі таких важливих складових як фізичний і духовний розвиток. До прикладу, він організував виїзні табори у Карпатах, (а саме у Татарові) де знаходився відпочинковий комплекс, у якому діти займалися спортом, ходили в походи, слухали лекції з біблійних дисциплін тематика яких передбачала орієнтацію на виклики часу, формувала моральні цінності та християнський світогляд у молоді. Таких підхід давав можливість формувати як фізично здорову, так і морально-виховану особистість на принципах біблійних засад. Такий історичний приклад може слугувати для створення комплексної системи педагогічних підходів до гармонійно сформованої особи молодшої людини.

У 1913 році в Станіславові за ініціативи Т. Цеклера була заснована Сарептська жіноча дияконія. Під час Першої світової війни сестри дияконії працювали у військових шпиталях, а після закінчення бойових дій повернулися до рідного дому. Дияконія підтримувала партнерські стосунки з подібними інституціями, що діяли в Познані та Цюріху, куди висилали кандидаток на диякониси для здобуття відповідної освіти. Диякониси здебільшого опікувалися дітьми, які проживали в Станіславських закладах, деякі з них були делеговані до церков, розташованих у сільській місцевості, для роботи вчительками або церковними сестрами.

Про діяльність Станіславських закладів цінну інформацію можна почерпнути із щорічних звітів підготовлених самим Теодором Цеклером, у яких він старався детально описати не тільки роботу закладів але й труднощі та потреби, з якими йому було зустрічатися: *«Нашу євангелістську церкву в колишній Галичині, згадував Т. Цеклер. назвали найбіднішою церквою світу, тому що в ній дійсно скрізь всього не вистачає. І з часу, від коли керівництво цієї церкви перебуває у Станіславові, всі біди цієї церкви бідних особливим чином відбиваються на наших закладах. Так, деякі відділи закладів виникли фактично через те, що ми бачили особливу потребу всієї церкви, якій потрібна була*

⁶ Zeitweiser der Galiziendeutschen 1975. Hilfskomitee der Galiziendeutschen. P. 56.

допомога, щоб вона не опинилася у небезпеці. Так виникла наша гімназія, тому що було зрозуміло, що ми мусили служити не лише сиротам і дітям, яких треба було врятувати, а й пасторам та вчителям, розпорошеним повсюди службовцям і землякам, які інакше не мали б змоги дати своїм дітям виховання в євангелістському дусі і водночас рідною німецькою мовою. Так виникли і наша робоча майстерня, фабрика сільськогосподарських машин «Віс», у той час, коли безробіття та недостатні можливості для здобуття освіти важким тягарем лягли на плечі розпорошених членів церкви. Ми настільки сміливі, що сподіваємося, що ця маленька церква бідних з її незчисленими бідами, з мізерною оплатою для вчителів і пасторів, з її злиденими вдовами і сиротами, з її все ще не відбудованими церквами і молитовними будинками сміє зробити свій внесок у велику церкву Бога на землі. Якщо за всієї нашої слабкості ще живе воскреслий Спаситель і прославляється Його ім'я, то це буде також усім на користь. Це було б подякою за всю любов і добро, про які ми так багато дізнаємося від членів інших церков, відданих близьких і далеких братів по вірі»⁷.

Велику увагу Т. Цеклер приділяв питанню християнського виховання дітей у сім'ї. Для цього він проводив різні тематичні вечори, семінари, тематика яких була зосереджена на ролі сім'ї у вихованні дітей. Він зазначав: «Питання правильного виховання наших дітей зараз актуальне як ніколи. Справедливо сказано, що майбутнє наших дітей, наших родин, нашого народу, нашої Церкви залежить від цього виховання, яке відбувається в рідній школі. Проте виховання наших маленьких дітей у вірі нашої церкви можливе лише в тому випадку, якщо вони ростуть у християнській атмосфері в дійсно євангельській християнській спільноті»⁸.

Християнське виховання маленької дитини можна звести до дуже простого знаменника: вона бере участь у релігійному житті оточуючих, особливо якщо вдома все добре, у релігійному житті її батьків. Тому ніяких особливих виховних навичок не потрібно, а потрібно християнське ставлення з боку батьків. Найбільш яскраво і наочно це виражається в тому, що досвід віри батьків стає також і досвідом дитини»⁹.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи результати багатогранної історичної діяльності Теодора Цеклера на освітянській та духовній ниві, слід зауважити, що його освітні проекти цінні тим, що:

- по-перше він передбачив та спрогнозував, на підставі свого досвіду, потреби навчальних закладів у кваліфікованих кадрах та освітніх технологіях, які будуть формувати морально-духовну та світоглядно спрямовану особистість;
- по-друге Теодор Цеклер розумів якою повинна бути система навчальних закладів для того, щоб вона могла задовольняти потреби як освіти, так і суспільства;
- по-третє мережа існуючих на той час навчальних і освітніх закладів уже була передвісником європейської культури на базі якої, можна було формувати як богословський світогляд, так і християнські цінності;
- по-четверте ідеї та досвід Т. Цеклера можуть слугувати фундаментом на якому буде сформована система освітньо-духовних закладів, християнських ціннісних орієнтирів та світогляд сучасної людини.

Список використаної літератури:

1. Клоновський Ю. Я. Духовно-моральне виховання молоді в закладах Теодора Цеклера. *Редакційна колегія*. 2024. № 72.
2. Цеклер Л. Бог чує молитву. Життя Теодора Цеклера розказане Ліллі Цеклер: спогади / (пер. з нім.). Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2007.

⁷ Цеклер Л. Бог чує молитву. Життя Теодора Цеклера розказане Ліллі Цеклер : спогади / (пер. з нім.). Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2007. С. 95.

⁸ Клоновський Ю. Я. Духовно-моральне виховання молоді в закладах Теодора Цеклера. *Редакційна колегія*. 2024. № 72.

⁹ Zöckler T. Evangelisches Gemeindeblatt: Organ der Evang. Kirche A. U. H. B. in Polen. Stanislaw, 1938.

3. Ladenberger, Emil. D. Theodor Zöckler: Zum 100. Geburtstag Von Vater Zöckler. Stuttgart: Hilfskomitee d. Galiziendts, 1967.
4. Zöckler E. Geschichte der evangelischen Diaspora und der deutschen Minderheit in Galizien aus der Sicht Theodor Zöcklers. P. 56.
5. Zeitweiser der Galiziendeutschen 1975. Hilfskomitee der Galiziendeutschen., P. 112.
6. Zöckler T. Evangelisches Gemeindeblatt: Organ der Evang. Kirche A. U. H. B. in Polen. Stanislau, 1938.

References:

1. Klonovskyi Yu. (2024). Dukhovno-moralne vykhovannia molodi v zakladakh Teodora Tseklera [Spiritual and moral education of youth in Theodore Tsekler institutions]. *Redaktsiina kolehiia*. V. 72 (in Ukraine).
2. Tsekler L. (2007). Boh chuiе molytvu. Zhyttia Teodora Tseklera rozkazane Lilli Tsekler: spohady / (per. z nim.). Ivano-Frankivsk : Lileia – NV (in Ukraine).
3. Ladenberger, Emil. D. (1967). Theodor Zöckler: Zum 100. Geburtstag Von Vater Zöckler. Stuttgart: Hilfskomitee d. Galiziendts, 1967 (in Poland).
4. E. Zöckler, Geschichte der evangelischen Diaspora und der deutschen Minderheit in Galizien aus der Sicht Theodor Zöcklers. P. 56 (in Poland).
5. Zeitweiser der Galiziendeutschen 1975. Hilfskomitee der Galiziendeutschen., P. 112 (in Poland).
6. Zöckler T. Evangelisches Gemeindeblatt (1938): Organ der Evang. Kirche A. U. H. B. in Polen. Stanislau (in Poland).

Додаток А

Будинок «Вифлієм»

Додаток Б

Діти, які проживали у закладах

Додаток В

Гімназія

Додаток Г

Учні Станиславівської гімназії

Додаток Д

Будинок «Назарет»

Додаток Е

Будинок у Татарові